

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОГРАФІЇ, ТУРИЗМУ ТА ІСТОРІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

ІХ Історико-краєзнавчі читання

КРИВОРІЗЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...

20 квітня 2023 року

Ігор Панафідін,
кандидат філософських наук;
Криворізький державний педагогічний університет

МОНГОЛО-ТАТАРИ НА КРИВОРІЖЖІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Історія міста Кривий Ріг є доволі цікавою з точки зору різновекторних історичних процесів, що відбувались на його території в часи Середньовіччя. Справжню історію, яка є реконструкцією історичних подій, формують конкретні історичні інтерпретації – факти, що за відсутності достовірних письмових джерел про наш регіон ґрунтуються лише на знахідках археологів. Однією з цікавих та практично недосліджених сторінок нашої історії є момент перебування на території Криворіжжя в ході його міграції такого кочового народу, як монголо-татари.

Метою нашого дослідження є обґрунтування тези, що територія Криворіжжя входила до ареалу кочів'я монголо-татар у XIII-XIV ст.

Відомості про перебування у Подніпров'ї монголо-татар залишив нам італійський мандрівник Плано де Карпіні (1180-1252) у своїй праці «Історія монголів, що іменуються татарами». Так, описуючи свою мандрівку Подніпров'єм, він пише, що «країна Куманія (Половеччина), є повністю рівнинною і має чотири великі річки. Перша називається Непер (Дніпро), уздовж якої проходить частина Русі, якою керує Коренца (Куремса), та

інша територія земель, де править Моуці, якії є могутніший за Коренцу» [7, р. 99-10].

Таким чином, можна зазначити, що Криворіжжя, як регіон басейну річок Інгулець та Саксагань, у період панування Золотої Орди був важливим регіоном, через який проходили торгівельні шляхи, і хоча на цій території ще не знайдено археологами залишок міст, близькість до Подніпров'я, де були знайдені залишки деяких городищ, дозволяє визначити локалізацію монголо-татар у цьому регіоні.

Першим істориком, хто локалізував монголо-татар на Криворіжжі, був П.В Голубовський (1857-1907), який зазначив, що в процесі Великого переселення народів, які кочували в районі межиріччя Пруту, Бугу, Дніпра та Дністра, останній кочовий народ – монголо-татари, поступово витіснив половців з цих земель. Вельми цікавим є те, що в цьому регіоні ареалу кочів'я різних народів: гунів, авар, угорців, печенігів та половців, річка Інгулець була важливим транзитним шляхом «для торгівлі по річці Дніпро і Чорним морем» [1, с. 4-6].

Сучасні вітчизняні дослідники А.О. Добролюбський та І.О. Смирнов припускають наявність залишків золотоординських міст у місцях межиріччя Дніпра та Дністра і пов'язують це з торгівельним шляхом, який поєднував Львів з Кримом. «Цей шлях проходив униз Південним Бугом до Вітовтова броду (біля сучасного Первомайська) і далі по річці Громоклії і через Давидів Бід на Інгульці до Дніпра» [2, с. 89-90]. Деякі дослідники,

зокрема М. Єльников, локалізують сім городищ, розташованих у Нижньому Подніпров'ї [3, с. 49], а близькість Криворіжжя до цих поселень приводить нас до висновків, що татаро-монголи перебували на території сучасного Криворіжжя з XIII по XIV ст.

Щодо відсутності безпосередньо самого поселення золотординців, то варто відмітити, що «Середнє Подніпров'я з невеликими перервами майже століття було чи не суцільним театром бойових дій» [6, с. 53]. Також можна зазначити, що наш край входив до ареалу розселення половців, і тому ординці на Криворіжжі – це конгломерат кочових племен, який складався з монголо-татар, половців та представників інших тюркських племен, що кочували на цій території.

Якщо звернутись безпосередньо до археологічних даних, то можна стверджувати, що колекція Криворізького міського історико-краєзнавчого музею репрезентує артефакти половців та монголо-татар за наступними групами:

1) Зброя і кінське спорядження: вістря стріл, списів, фрагменти шабель, кістяні накладки луків, залізні ножі, залишки берестяних сагайдаків, портупейні кільця для шабель, вудила, стремена, бронзові і срібні прикраси вуздечок.

2) Побутові предмети: глечики, пряжки, пряслиця, дзеркала, пластини, площки, світильники, залізні кільця різних розмірів [4, с.144.].

Цікавим моментом також є те, що традиційно відсутнім для кочовиків у цьому регіоні є захисне спорядження: панцири, щити, шоломи, однак серед видів зброї, як і у половців та печенігів, переважала зброя дистанційного типу. Таким чином, монголо-татари на Криворіжжі – це кочові племена, що склалися з власне монголо-татар, половців та представників інших тюркських племен, що кочували на цій території. На відміну від скіфів та сарматів, що представлені у колекції Криворізького краєзнавчого музею доволі коштовними артефактами, ординці за своїм статусом – це рядові воїни-кочовики. Їхньою основною зброєю були спис, лук і шабля. Зброя контактної дії представлена сокирою давньоруського дружинника [4, с.144.], що свідчить про те, що регіон перебував в зоні війни. Наявність же побутових предметів говорить про те, що кочовики як конгломерат тюркських племен, мали свою культуру, традиції і звичаї, які допомагали їм виживати в непростих умовах постійних сутичок у степах.

Невідомо також, чи використовували золотоординці залізну руду з місцевих копалень для виробництва зброї та інших металевих предметів. Проте, масштабні будівництва городищ Золотої Орди у Середньому Придніпров'ї та інших інфраструктурних споруд на кшталт охоронних постів та поштових станцій, що є характерними для Монгольської імперії [3, с. 49], свідчать про певний розвиток, що припинився на деякий час через війни між

Золотою Ордою та Великим князівством Литовським [5, с. 271-272].

Таким чином, можна зазначити, що регіон Криворіжжя у період панування Золотої Орди (XIII-XIV ст.) був проміжним транзитним пунктом, через який проходили торгівельні шляхи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубовский П.В. Печенеги, торки и половцы до нашествия татар. История южнорусских степей IX-XIII вв. Киев, 1884. 260 с.
2. Добролюбський А.О., Смирнов І.О. Кочовики південно-західної України в X-XVII століттях: монографія. Київ-Миколаїв, 2011. 172 с.
3. Єльников М. До питання про кількість золотоординських городищ на Нижньому Дніпрі. Матеріали міжнародної наукової конференції «Північне Причорномор'я і Крим у добу середньовіччя (XIV – XV ст.)». Кіровоград, 2006. С. 45-51.
4. Мельник О.О. Археологічна колекція Криворізького історико-краєзнавчого музею. Історична енциклопедія Криворіжжя. Т.1. Кривий Ріг, 2009. С. 144.
5. Мельник О.О. Біла Орда. Історична енциклопедія Криворіжжя. Т.1. Кривий Ріг, 2009. С. 271-272.
6. Русь «після Русі». Між короною і булавою. Українські землі від королівства Русі до Війська Запорозького. Харків, 2016. 352 с.
7. Giovanni, da Pian del Carpine. The story of the Mongols whom we call the Tartars. Translated by Erik Hildinger. Boston, 1996. 136 p.